

ВІДМІНКОВІ ІНТЕРФЕРЕМИ ІМЕННИКА У ПРОФЕСІЙНОМУ МОВЛЕННІ

У статті проаналізовано складні випадки вживання відмінкових форм іменника, визначено помилкові словоформи й наведено нормативні відповідники; наголошено на потребі поліпшити якість філологічного підготовлювання фахівця.

Ключові слова: іменник, відмінкова форма, закінчення, помилка, інтерферема.

Щоб доречно й вільно висловлювати свої думки, треба досконало опанувати граматику, бо саме вона організовує словниковий матеріал. І. Вихованець слово поза граматикую порівняв з рибою, яка викинута штормом на берег і гине в безсиллі, і порадив шанувати граматику – геніального диригента, який без відпочинку керує велетенським оркестром слів, змушує їх виконувати найрізноманітніші мелодії думки [2, 9].

Важливим словесним елементом системи сучасної української лексики є іменник – найчисленніша частина мови.

Описуючи особливості вживання іменника у професійному мовленні, автори навчальних посібників з української ділової і фахової мови (Зубков М.Г., Шевчук С.В., Михайлюк В.О., Корж А.В., Мацько Л.І., Кравець Л.В., Гінзбург М.Д. та ін.) здебільшого акцентують увагу на його граматичних ознаках предметності (категоріях роду, числа, відмінка, системах словозміни, словотвору), подають правописні норми та правила, що безсумнівно має важливе значення для підвищення культури писемного й усного мовлення. А втім з-поміж усіх різновидів помилок, які трапляються в текстах, чи не найбільше інтерференційних.

Основна мета статті – проаналізувати вживання відмінкових форм іменника у професійному (усному й писемному) мовленні щодо відповідності граматичним нормам, показати деформації, яких зазнає внутрішня структура української мови внаслідок перенесення особливостей російської мови в українську. Не менш важливе завдання – застерегти й від мовної недбалості, адже бережливе ставлення до мови – не примха вчених-мовознавців, а цивілізована норма, додержання якої є основою мовної культури фахівця.

Виокремлюючи таку проблему в сучасному мовознавстві, як соціокультурний зміст поняття «культура мови», С. Єрмоленко наголошує, що увагу дослідників закономірно привертають журналістика, мова депутатів Верховної Ради, мова вчителів: саме комунікація в цих соціумах найпомітніша щодо публічності й найдієвіша щодо впливу на функціонування реальних, а не символічних літературних норм [3, 90–91].

Фактичний матеріал цього дослідження становлять науково-гуманітарні тексти й усне мовлення працівників мистецьких навчальних закладів. Речення-ілюстрації не редагуємо, помилки в них не виправляємо.

Граматичні норми регулюють правильне вживання словозмінних морфем і правильну побудову синтаксичних конструкцій. Професійне мовлення, особливо науково-навчальне, вимагає бездоганного слововжитку. На жаль, воно перенасичене мовними покручами.

До слабких граматичних норм належать відмінкові закінчення іменників. Як відомо, іменник має сім відмінків. Обсяг значень відмінка визначають на рівні його основних функцій, тобто на основі типового зв'язку іменника в словосполученні й характеру відношень між граматично пов'язаними словами [7, 206].

На рівні морфології чи не найбільше проблем мають автори з родовим відмінком однини іменників чоловічого роду: *Ефективність цього процесу досягається шляхом посилення творчої активності студента; змінюється характер контакта того, хто говорить, із слухачами; Місце автопортрету у творчості художника; значимість внутрішнього ритму художника як індивідууму; створення хореографічного номеру починається з задуму.*

Особливо ріже вухо й око нагромадження форм родового відмінка з неправильним закінченням, вони сушать мовлення, викликають враження стилістичного розладу: *Потім іде творчий пошук хореографічного тексту та малюнку танцю; Поняття «концертність» у культурологічній науковій літературі, його розгляд не тільки як складового чинника жанру концерту, але й як принципу художнього мислення, як естетичного феномену; Актуальність розглядання принципу гри, як константного складнику концертного жанру, в контексті «нової концертності» ХХ ст.*

Утворюючи форми родового відмінка іменників чоловічого роду, звертаймо увагу на їхнє лексичне значення. Недостатнє знання значень іменників збочує відмінкові форми, адже зміна закінчення впливає на значення слова, пор.: терміну (строк) і терміна (слово), феномену (явище) і феномена (людина). Якщо, наприклад, закінчення у формі феномену на своєму місці у вислові *навчальний, сакральний, геденістичний, біологічний, філософсько-психологічний аспект ігрового феномену*, то у формі терміну – ні в реченні *З цим пов'язано народження терміну* (треба: терміна) «дієвий танець».

Замість нормативного закінчення -а вжито -у в лексемі звук: *Значну технічну складність для диригента представляє показ поступового змінення сили звуку – crescendo і diminuendo*. У музичному й лінгвістичному термінах – звука, в інших значеннях – звуку.

Хоча в давальному відмінкові іменники другої відміни мають закінчення -ові, -еві (-єві) або -у (-ю), у професійному мовленні не без чужого впливу звичайною стала форма на -у (-ю), яка є єдиною нормативною в російській мові: *Гра «Мікрофон» надає можливість кожному студенту сказати щось швидко; медіаграмотність, яка допомагає користувачу впевнено почувати себе в інформаційному полі*. Шануймо ж нашу традицію і надаваймо перевагу характерній для української мови формі на -ові, -еві (-єві): студентові, користувачеві. За наявності в реченні форм давального й родового відмінків з омонімічними закінченнями вживаймо винятково форму на -ові, -еві (-єві). Пор. потрібне нормативне використання відповідної словоформи: *Отже, головна мета балетмейстера: передати глядачу* (треба: глядачеві) *зміст твору точно та однозначно; Такий важливий виражальний засіб допоможе диригенту* (треба: диригентові) *не лише досягти того чи іншого динамічного ступеню* (ступеня) *або відтінку – він відіграє велику роль головним чином у передачі оркестрантам, а через них і слухачам, змісту музичного твору; Показ синкопи не представляє особливих складностей, тобто він застосовується прийомом, аналогічним показу* (треба: показові, але тут показуванню). Дарма що в „Українському правописі” пояснено: коли в тексті трапляється поряд кілька іменників чоловічого роду у формі давального відмінка однини, то для уникання одноманітних відмінкових закінчень слід спочатку вживати закінчення -ові, -еві (-єві), а тоді – у (-ю) [9, 87], автори не вдаються до свідомого відбору варіантних форм, не чергують їх. Особливо рясніє немилозвучними у-кінцівками офіційно-ділова сфера: Президенту Януковичу Віктору Федоровичу, міністру Табачнику Дмитру Володимировичу, ректору Філіппову Валерію Леонідовичу, студенту Брусу Івану Петровичу

Ще М. Ломоносов виявив, що в російській мові через у показати можна стримані й сильні речі: гнів, заздрість, страх і печаль [10,48], а російський поет-символіст К. Бальмонт тонко відчув, що «У – музика шумів, вигукування жаху... Гук мідяних труб. Грубе по матерії своїй: стук, бунт, тупо, круто, рупор...» [10, 46]. Тож дбаймо про тональність мови, яку зафіксувало правило правопису: Президентові Януковичу Вікторові Федоровичу, міністрові Табачнику Дмитрові Володимировичу, ректорові Філіппову Валерієві Леонідовичу, студентові Брусу Іванові Петровичу.

Під впливом російської мови виникають помилки, коли автори неправильно визначають рід іменника: *Ораторська промова має бути конкретною за темою, індивідуальною за способом викладення, за ступінню емоційності тощо*. Український іменник ступінь – чоловічого роду, а російський *степень* – жіночого. Тому й форма орудного відмінка – **ступенем**, а не *ступінню*. Часом натрапляємо на російську кінцівку в нібито українському слові: *У роботі підкреслюється органічний зв'язок цього процесу з модернізацією та новаторством та забезпеченням транс дисциплінарної інтеграції теоретичної інформації*.

Там, де росіяни послуговуються конструкцією місцевого відмінка однини з прийменником *по*, українські автори відповідно до літературної норми мають уживати форму родового відмінка з прийменником після або дієприслівник. Отже, **після завершення (завершивши)**, а не *По завершенні дослідження фітної традиції у рукописних нотолінійних ірмологіонах можливе введення предмету за вибором «Літургіка» до навчальних планів мистецьких закладів*.

Закінчення -ам (-ям) у формі місцевого відмінка множини з прийменником *по* – також одна з інтерферем, викликаних гіперичним накладанням парадигми відмінювання іменника російської мови на українську: *Ведучий повинен їх відгадати, по наведеним біографічним довідкам – поперше, по довідках*, а по-друге, треба вжити конструкцію з прийменником *за*; *Вони проводяться по п'ятницям для всіх поточних виставок* – так само: **по п'ятницях**, але тут – **щоп'ятниці**.

Як бачимо, після прийменника *по* вживають форму давального відмінка, притаманного російській мові. Помилкове закінчення проникло навіть у форму з прийменником *на*: *У класі Ольги Михайлівни утримувався психологічний клімат, що народжував здорову конкуренцію за*

право виступів на престижних виконавських конкурсах. На вимагає по собі місцевого відмінка, а не родового. А ось форма родового відмінка закладів перейняла закінчення місцевого: *На жаль, у сучасній практиці середніх і вищих навчальних закладах України переважає такий тип організації навчання.* Мовне недбальство теж не сприяє розвитку нашої мови.

Відзначивши, що українська мова впродовж багатовікового життя витворила великий арсенал мовних засобів для звертань, здатних задовольняти найвибагливіші естетичні смаки, О. Сербенська ще 1994 р. закликала: «Вивчім ці комунікативні формули та активізуймо їх!» [1, 100]. Але українці надто повільно повертають в усне мовлення вилучену русифікаторами форму кличного відмінка і здебільшого продовжують звертатись неграмотно, уживаючи називний відмінок. Навіть на першому каналі національного радіо щонеділі чуємо: «Доброго ранку, Україна».

Складні випадки слововживання, що спричиняють найхарактерніші помилки під час звертань, зібрано в посібнику з української ділової і фахової мови. У ньому автори систематизували правила вживання звертань і творення кличного відмінка [8, 11–23]. Тож готуючи виступ, доповідь або лекцію, звертаймося до новітніх та авторитетних видань і використовуймо органічну для української мови форму кличного відмінка: Добрий день, Україно; шановний голово державної іспитової комісії; вельмишановні пані і панове; Олександрє Юрійовичу; Оксано Володимирівно; пане Кравець; пані Синиця; колего Лєснова; добродійко Марчук; колего Романе; пані Ірино; брате Вікторе; товаришу Олексію; пане ректоре (пане ректор) тощо.

До діаморфних явищ зараховуємо й помилки, що виникають, коли не беруть до уваги особливості побудови словосполук в українській і російській мовах. Наприклад, порушено норму щодо вживання відмінка залежного слова при іменнику навчання: *організація навчання кадрів бібліотеки основам інформаційної безпеки, методам та засобам захисту інформації; методика навчання комп'ютерній графіці; значення навчання грі на фортепіано.* Керування в українській мові – **чого**, а не *чому*, як у російській: навчання основ, методів, засобів, графіки, гри.

Подібної помилки припустився автор, пишучи: *Цей акцент на слабкій долі надає їй (синкопі – З.С.) особливу ритмічність та динамічну забарвленість.* Ненормативна форма знахідного відмінка при дієслові *надає* – вплив російської мови. Звернімося до сучасного перекладного словника: **надати нових властивостей** *сообщить новые свойства; надати чинності законові* *ввести закон в действие* [4, 543].

Неправильно вжито форму давального відмінка множини іменника *інтонація* в реченні *Тема складається із двох мелодійних відрізків: близького діатонічним інтонаціям донських ліричних пісень та нейтрально-відстороненого.* В українській мові прикметник близький керує давальним відмінком іменника, якщо має значення «відомий, зрозумілий, дорогий комусь; який хвилює», а зі значенням «подібний до чогось» – приименниковим родовим: **близького до діатонічних інтонацій.**

Прикрі помилки фіксуємо й у сполуках кількісних числівників два, три, чотири з іменниками: *збереглися два покажчика статей; «три вірша з японської лірики» І. Стравінського; відвідування художніх галерей малими групами по три-чотири студента.* В українській мові після цих числівників іменник завжди стоїть у називному відмінку множини: два покажчики, три вірші, чотири студенти, а не родовому однини, як у російській мові.

Отже, значна кількість помилок припадає на неправильне вживання відмінкових форм, а наведені приклади-ілюстрації свідчать про загальний низький рівень культури мови людей з вищою освітою через незнання основних семантичних, морфологічних, словотвірних, синтаксичних закономірностей української мови, про невміння користуватися довідковими джерелами, навіть чинним „Українським правописом”.

Виділивши в ефірному мовленні типові фонетичні, граматичні, лексичні, фразеологічні помилки, О. Сербенська справедливо і вчасно наголосила: «Не йдеться про те, щоб призбирувати факти порушення норм, спеціалістам поповнювати свої картотеки, бідкатися, що інтерферими, ті чужі «духові» мовні прибульці, руйнують, часом непомітно, систему мови, позбавляють її природності, відсувають на периферію; йдеться про те, щоб збільшувалася кількість тих, які проникаються почуттям відповідальності перед державою та її мовою» [6, 32–33].

П.О. Селігей має цілковиту рацію, стверджуючи: „Куций запас слів, брак правописно-граматичних навичок, невміння працювати з текстом гальмують інтелектуальне та професійне зростання. Малограмотний сам собі обрізає шлях у самореалізації” [5, 184]. Але подальший висновок „Більше того – почувається особою другого сорту, „культурним інвалідом”, а отже, стає

джерелом соціальної напруги” [5, 185] не є беззастережний. Практика показує: здебільшого – не почувається; навпаки, не усвідомлюючи своєї безграмотності, демонструє пихатість і швидко підноситься службовими шаблями. Поліпшити якість філологічного підготовлювання фахівців – одне з невідкладних завдань модернізування сучасної освітньої діяльності в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити: [посібн.] / О. Сербенська, Ю. Редько, О. Федик; за заг. ред. О. Сербенської. – Львів: Світ, 1994. – 152 с.
2. Вихованець І.Р. У світі граматики / І.Р. Вихованець. – К.: Рад. шк., 1987. – 193 с.
3. Єрмоленко С. Культура мови і мовні ідеали суспільства / С. Єрмоленко // Актуальні проблеми сучасної філології. Мовознавчі студії: зб. наук. праць Рівнен. держ. гуман. ун-ту. – Вип. 18. – Рівне: РДГУ, 2010. – С. 90–94.
4. Зубков М.Г. Сучасний російсько-український, українсько-російський словник. – [3-тє вид., випр. і доп.]. – Х.: Веста: Вид-во «Ранок», 2005. – 720 с.
5. Селігей П.О. Про виховання мовної свідомості / П.О. Селігей // Мовознавство. – 2010. – № 2-3. – С. 176–193.
6. Сербенська О.А. Ефірне мовлення в системі національних цінностей / О.А. Сербенська // Український смисл. – 2009. – № 2-3. – С. 25–34.
7. Сучасна українська літературна мова: [підруч.] / М.Я. Плющ, С.П. Бевзенко, Н.Я. Грипас, Г.О. Козачук, О.І. Леута, В.В. Лобода; за ред. М.Я. Плющ. – К.: Вища шк., 1994. – 414 с.
8. Українська ділова і фахова мова: [практичн. посібн. на щодень] / М.Д. Гінзбург, І.О. Требулова, С.Д. Левіна, І.М. Корніловська; за ред. М.Д. Гінзбурга. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – К.: «Фірма «ІНККОС», Центр навчальної літератури, 2007. – 672 с.
9. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України, Ін-т української мови НАН України. – К.: Наук. думка, 2007. – 288 с.
10. Яка це прекрасна наука мовознавство! Хрестоматія експресивних висловів: [посібн. для вчителя] / З.С. Сікорська, К.Д. Глуховцева, О.М. Горошкіна, В.О. Шевцова. – [2-ге вид., доп.]. – Луганськ: Знання, 1998. – 180 с.

В статье проанализированы сложные случаи употребления падежных форм существительного, определены ошибочные словоформы и приведены нормативные соответствия; подчеркивается необходимость улучшения качества филологической подготовки специалиста.

Ключевые слова: имя существительное, падежная форма, окончание, ошибка, интерференца.

The author analyses difficult cases of noun case form use, determines wrong word forms and gives correct equivalents; the need to increase the quality of specialist's philological education is stressed.

Key words: noun, case form, ending, mistake, international word.